

Jerzy Malinowski

Od redakcji / От редакции

Sztuka Europy Wschodniej Искусство Восточной Европы Art of Eastern Europe 3, 9-13

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SZTUKA EUROPY WSCHODNIEJ
ИСКУССТВО ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ
ART OF THE EAST EUROPE
TOM III

Od redakcji

Tom III rocznika *Sztuka Europy Wschodniej • Искусство Восточной Европы • Art of the East Europe* przynosi rezultaty Sympozjum Polskich i Rosyjskich Historyków Sztuki *Polscy i rosyjscy artyści i architekci w koloniach artystycznych zagranicą i na emigracji politycznej 1815–1990 / Польские и русские художники и архитекторы в художественных колониях за границей и в политической эмиграции 1815–1990 / Polish and Russian artists and architects in the art colonies abroad and in political exile 1815–1990*, zorganizowanego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu w dniach 27–28 czerwca 2013 roku.

Sympozjum to było następstwem I Konferencji Polskich i Rosyjskich Historyków Sztuki *Polska – Rosja: Sztuka i Historia*, zorganizowanej w Warszawie w dniach 12–14 września 2012, której rezultaty zawarto w pierwszych dwóch tomach rocznika za 2013 i 2014. Została wówczas podpisana deklaracja o współpracy między polskimi i rosyjskimi instytucjami oraz środowiskami naukowymi, która stała się podstawą do wieloletniej polsko-rosyjskiej współpracy, w tym organizacji konferencji i sympozjów, badań, a także publikacji.

W stosunku do konferencji w 2012 roku, obejmującej okres od średniowiecza do współczesności,

toruńskie sympozjum miało charakter ograniczony do wąskiego, lecz bardzo ważnego dla kultur obydwu państw zakresu sztuki, która powstała poza ich terytorium – w międzynarodowych koloniach artystycznych i na politycznej emigracji.

Początek wspomnianego w tytule sympozjum okresu łączy się z kongresem wiedeńskim i stabilizacją polityczną Europy. Po 1815 roku pojechali do Rzymu stypendyści polscy z artystycznych oddziałów Uniwersytetów: Wileńskiego, Krakowskiego i Warszawskiego i rosyjscy z Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu, którzy nawiązali ze sobą koleżeńskie kontakty i studiowali w tych samych pracowniach. Po upadku powstania listopadowego pojawili się w Paryżu pierwsi polscy artyści – emigranci polityczni. W drugiej połowie XIX wieku Polacy i Rosjanie stykali się we wszystkich europejskich środowiskach. Wielu Polaków było stypendystami Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu. Znane są polsko-rosyjskie kontakty towarzyskie. Niektórzy znani polscy artyści, jak Władysław Ślewiński, Jan Peske, poślubili rosyjskie artystki.

Od około 1910 do 1939 roku Polacy, Rosjanie oraz Żydzi (zwłaszcza pochodzący z dawnych ziem wschodnich Rzeczypospolitej Obojga Narodów, potem zachodnich guberni Cesarstwa) tworzy-

li w Paryżu jedno środowisko École de Paris. Po rewolucji 1917 roku wielu artystów z Rosji było politycznymi emigrantami; w przeciwieństwie do nich polscy artyści, przyjeżdżający do Paryża po studiach (zwłaszcza w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie), mogli liczyć na opiekę odrodzonego państwa. Skomplikowane okazywały się problemy identyfikacji narodowej. Niektórzy artyści, którzy przyjechali z Rosji, uważali się za Polaków, choć nigdy nie byli w Polsce, inni wystawiali jako Rosjanie, choć pochodzili z Polski. Polacy i Rosjanie kontaktowali się także w innych środowiskach – w Berlinie czy Nowym Jorku.

Polscy architekci już w XIX wieku kształcili się i działali w Europie Zachodniej, Ameryce Północnej i Południowej. Problemem w interpretacji polsko-rosyjskich relacji jest działalność polskich (lub polskiego pochodzenia) architektów, wykształconych w Petersburgu czy Moskwie i czynnych w Rosji do czasów rewolucji 1917 roku. Część z nich wówczas wyjechała do Polski, niektórzy przenieśli się do innych państw Europy lub Azji, inni pozostali w Rosji. Wielu architektów Rosjan po 1917 roku podążyło na emigrację m.in. do Jugosławii, Francji, Niemiec i USA. Na emigracji uformowało się nowe pokolenie architektów, pracujących i kształcących się w państwach osiedlenia. Druga fala rosyjskich architektów-emigrantów po II wojnie światowej udała się głównie do USA i Australii. W okresie po II wojnie światowej także polscy architekci-emigranci tworzyli w różnych częściach świata.

Zmiany polityczne w Rosji po rewolucji 1917 i wojnie domowej spowodowały emigracje artystów – początkowo masową pierwszą falę wyjazdów, a następnie indywidualne wyjazdy czy ucieczki. Do środowiska emigracji dołączyli Rosjanie przebywający zagranicą od przedrewolucyjnych czasów. W ten sposób dokonał się podział na przebywających w ZSRR i na Rosyjską Emigrację (*Русское зарубежье*). Wymienione grupy miały przeciwstawny politycznie charakter, narastający w czasach pogłębiającej się samoizolacji ZSRR. Jednak niektórzy artyści emigracyjni sympatyzowali z władzami radzieckimi i utrzymywali z nimi kontakty. Interesującym aspektem polsko-rosyjskich stosunków jest działalność tzw. „białej emigracji” rosyjskiej w międzywojennej Polsce. Rosyjska emigracja posiadała kontakty z polską emigracją, która podczas II wojny światowej i po 1945 roku osiadła przede wszystkim w Wielkiej Brytanii, Francji, USA, Kanadzie czy Australii. Emigracyjni artyści obydwu narodów

nie tylko wnieśli wkład do światowej kultury, lecz niekiedy także pośredniczyli w przyswojeniu światowego dorobku przez własne narodowe kultury. Na emigracji powstawały polskie i rosyjskie związki i grupy artystów, działały galerie, wydawano książki i czasopisma. Polityczne przemiany w Polsce i w Związku Radzieckim – Rosji około 1990 roku zamknęły okres politycznej emigracji.

Podobieństwo losów wielu polskich i rosyjskich artystów i ich twórczości, często odmiennej od tej uznanej w krajach ich pochodzenia, stwarza dziś historykom sztuki obydwu narodów możliwości wspólnych badań i nowych interpretacji narodowych kultur w ich europejskim czy światowym wymiarze.

Zebrane w tomie artykuły ujęto w częściach poświęconych działalności artystów w Rzymie w XIX wieku (część I), w Paryżu w XIX i XX wieku (II), w innych europejskich i amerykańskich środowiskach (III). Odróżnia się od nich część poświęcona twórczości Polaków w Rosji i Rosjan w Polsce (IV). Ostatnia część (V) dotyczy emigracyjnych artystów po II wojnie światowej.

Wybór Torunia na miejsce Sympozjum wynikał z historii ośrodka, który po II wojnie światowej wraz ze zmianą granic przejął tradycję Uniwersytetu Wileńskiego, świadcząca o wielkiej przeszłości naukowej i artystycznej, powiązanej z Europą Wschodnią. Na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu od wielu lat prowadzone są badania nad polską sztuką zagranicą, m.in. w międzynarodowych koloniach artystycznych (Paryż, Monachium, Berlin, Londyn) i sztuką emigracyjną w XIX wieku oraz po 1939 roku. Koncentrują się one w Zakładzie Historii Sztuki Nowoczesnej Wydziału Sztuk Pięknych (badania środowisk artystów polskich w Niemczech i Francji w kręgu École de Paris, także sztuki Żydów i Ormian), Zakładzie Historii Sztuki i Kultury Polskiej na Emigracji w Katedrze Historii Sztuki i Kultury na Wydziale Nauk Historycznych (studia nad środowiskiem artystów polskich w Wielkiej Brytanii i Włoszech). W Bibliotece Uniwersyteckiej działa Archiwum Emigracji, skupiające spuścizny artystów oraz literatów i wydające serie publikacji.

Badania nad sztuką rosyjską na emigracji zaczęły się dopiero po zmianie politycznego ustroju i są w mniejszym stopniu zaawansowane. Prowadzą je w Federacji Rosyjskiej instytucje naukowe, które stały się partnerami w organizacji toruńskiego sympozjum: Państwowy Instytut Nauk o Sztuce

Ministerstwa Kultury (Государственный институт искусствознания Министерства культуры) w Moskwie, Naukowo-Badawczy Instytut Teorii i Historii Architektury i Urbanistyki Rosyjskiej Akademii Architektury i Budownictwa (Научно-Исследовательский Институт теории и истории архитектуры и градостроительства Российской академии архитектуры и строительных наук) w Moskwie i jego oddział w Petersburgu, Informacyjno-Kulturalne Centrum „Rosyjska Emigracja” (Информационно-культурный центр

„Русская эмиграция”) w Petersburgu, Fundacja im. D. Lichaczewa (Фонд им. Д. С. Лихачева) w Petersburgu, a także Stowarzyszenie Historyków Sztuki (Ассоциация искусствоведов АИС) w Moskwie.

Podczas prac nad tomem III członkiem Komitetu Naukowego została prof. dr. Inessa I. Swirida – wybitna rosyjska badaczka sztuki polskiej XVIII i XIX wieku i polsko-rosyjskich kontaktów artystycznych.

Jerzy Malinowski (redaktor naczelny)

От редакции

III том ежегодника *Sztuka Europy Wschodniej • Искусство Восточной Европы • Art of the East Europe* издан по результатам симпозиума польских и российских историков искусства *Polscy i rosyjscy artyści i architekci w koloniach artystycznych zagranicą i na emigracji politycznej 1815–1990 / Польские и русские художники и архитекторы в художественных колониях за границей и в политической эмиграции 1815–1990 / Polish and Russian artists and architects in the art colonies abroad and in political exile 1815–1990*, состоявшегося в университетской Библиотеке в Торуне 27–28 июня 2013 года.

Симпозиум являлся продолжением I Конференции польских и российских историков искусства *Польша – Россия: искусство и история*, состоявшейся в Варшаве 12–14 сентября 2012 года, материалы которой были опубликованы в первых двух томах ежегодника за 2013 и 2014 годы. В заключение конференции была подписана декларация о сотрудничестве между польскими и российскими научно-исследовательскими учреждениями, а также научными средами, ставшая базой для многолетнего польско-российского сотрудничества, в том числе организации конференций, симпозиумов, проведения совместных исследований, а также публикации их результатов.

В отличие от конференции 2012 года, охватывающей период с начала средневековья до современности, торуньский симпозиум имел ограниченный характер до узкой, но очень важной для культуры обоих государств сферы искусства,

которое создавалось за пределами их территорий – в международных художественных колониях и в политической эмиграции.

Начало периода, упомянутого в названии симпозиума, связано с венским конгрессом и политической стабилизацией Европы. Польские стипендиаты с художественных отделений Университетов в Вильно, Кракове и Варшаве, а также русские из Академии художеств в Санкт-Петербурге, приехавшие в Рим после 1815 года, поддерживали между собой дружеские отношения и учились в одних и тех же мастерских. После поражения Ноябрьского восстания в Париже появились первые польские художники – политические эмигранты. Во второй половине XIX века поляки и русские соприкасались во всех европейских кругах. Многие поляки были стипендиатами Академии художеств в Санкт-Петербурге. Известны польско-русские дружеские связи. Некоторые известные польские художники, такие как Владислав Слевиньский, Ян Песке, женились на русских художницах.

Начиная приблизительно с 1910 по 1939 год, поляки, русские и евреи (особенно происходившие с территории бывших восточных земель Речи Посполитой Обоих Народов, позже западных губерний Российской империи) создавали в Париже единую среду Парижской школы. После революции 1917 года многие из русских художников были политическими эмигрантами. В отличие от них, приезжавшие в Париж польские художники (особенно выпускники краковской Академии художеств) могли надеяться на

помощь возрожденного государства. Возникали сложные вопросы относительно национальной идентификации. Некоторые художники, приехавшие из России, считали себя поляками, хотя никогда не были в Польше, другие позиционировали себя как русские, хотя происходили из Польши. Поляки и русские поддерживали контакты также и в других художественных центрах – в Берлине и Нью-Йорке.

Польские архитекторы уже в XIX веке получали образование и занимались профессиональной деятельностью в Западной Европе, Северной и Южной Америке. Предметом исследований польско-русских художественных связей является деятельность польских (или польского происхождения) архитекторов, получивших образование в Санкт-Петербурге или Москве и профессионально активных в России до революции 1917 года. Часть из них после революции репатрировалась в Польшу, кто-то уехал в страны Европы и Азии, другие остались в России. Многие русские архитекторы эмигрировали после 1917 года в Югославию, Францию, Германию и США. В эмиграции сформировалось новое поколение архитекторов, получивших образование и работавших в странах пребывания. Вторая волна русских архитекторов-эмигрантов после второй мировой войны главным образом была направлена в США и Австралию. В период после второй мировой войны также польские архитекторы-эмигранты работали в разных частях света.

После революции 1917 года и Гражданской войны выезжавшие из России художники попадали за рубеж и в первый период массовых миграций (т. наз. Первая волна эмиграции), и позже, путем индивидуальных выездов или нелегального бегства. В образовавшееся в Зарубежье «русское» социокультурное пространство вошли также подданные Российской империи, жившие за границей с дореволюционного времени. Разделение русских на две социально организованные макрогруппы – СССР и Русское Зарубежье – изначально носило характер идеологического и политического противостояния, нараставшего по мере усиления самоизоляции СССР независимо от индивидуальных настроений эмиграции, среди которой были также симпатизировавшие советской власти и поддерживавшие с ней контакты. Интересным аспектом польско-русских связей является

деятельность так называемой русской «белой эмиграции» в межвоенный период в Польше. Российская эмиграция поддерживала контакты с польской эмиграцией, которая после второй мировой войны и после 1945 года осела в Великобритании, Франции, США, Канаде и Австралии. Художники русской и польской эмиграции не только внесли ценный вклад в мировую культуру, но и способствовали усвоению собственными национальными культурами достижений мирового искусства. В эмиграции появлялись польские и русские общества и группы художников, работали галереи, издавались книги и журналы. Политические изменения в Польше и Советском Союзе – России около 1990 года закрывают период политической эмиграции.

Сходство судеб многих польских и российских художников, а также их творчества, зачастую отличавшегося от официально признанного в странах их происхождения, открывает перед польскими и российскими историками искусства возможности новых совместных исследований и новых интерпретаций национальных культур в их европейском и мировом контексте.

Собранные в томе статьи были сгруппированы в блоки, посвященные деятельности художников в Риме в XIX веке (I часть), в Париже в XIX и XX (II) и других европейских и американских центрах (III). От них отличается часть, посвященная творчеству поляков в России и русских в Польше (IV). Последняя часть (V) содержит статьи о художниках-эмигрантах активных после второй мировой войны.

Выбор Туруни в качестве места организации симпозиума связан с историей научного центра, который после второй мировой войны унаследовал традицию Виленского университета, свидетельствующую о великом научном и художественном прошлом, связанном с Востоком Европы. В Университете Николая Коперника в Туруни уже многие годы ведутся исследования, сосредоточенные на изучении польского искусства за рубежом, например, в международных художественных колониях (Париж, Мюнхен, Берлин, Лондон), а также искусства эмиграции XIX века и после 1939 года. Исследования сосредоточены в Отделении истории искусства нового и новейшего времени Факультета изобразительных искусств (исследования польских художественных кругов в Германии и Франции, связанных с Эколь де Пари, а также искусства

евреев и армян), в Отделении истории польского искусства и культуры в эмиграции на Кафедре истории искусства и культуры Факультета исторических наук (исследования, посвященные польским художественным кругам в Великобритании и Италии). В Библиотеке Университета существует Архив Эмиграции, в котором хранится наследие художников и литераторов, здесь также издаются публикации.

Исследования российского искусства в эмиграции стали возможны только после смены политического строя, поэтому проблема требует дальнейшего освещения. В Российской Федерации изыскания ведутся в научно-исследовательских учреждениях, которые стали нашими партнерами по организации торуньского Сим-

позиума: Государственном институте искусствознания Министерства культуры в Москве, Научно-Исследовательском Институте теории и истории архитектуры и градостроительства Российской академии архитектуры и строительных наук в Москве, Фонде им. Д. С. Лихачева в Санкт-Петербурге, Информационно-культурном центре „Русская эмиграция” в Санкт-Петербурге, Ассоциации искусствоведов АИС в Москве.

Во время работы над III томом членом Научного комитета стала проф. д-р Инесса Ильинична Свирида – выдающийся исследователь польского искусства XVIII и XIX веков и польско-российских художественных связей.

Ежи Малиновский (главный редактор)

From the editor

Volume III of the yearbook *Sztuka Europy Wschodniej • Искусство Восточной Европы • Art of the East Europe* brings the results of the symposium *Polish and Russian artists and architects in the art colonies abroad and in political exile 1815–1990*, held in the University Library in Toruń on 27–28 June 2013.

The symposium was a follow-up to the 1st Conference of Polish and Russian Art Historians *Poland – Russia: Art and History*, held in Warsaw on 12–14 September 2012, whose results were published in two volumes of the yearbook 2013 and 2014 (assuming the beginning of the 20th century as the turning point). The declaration of cooperation between Polish and Russian institutions and academic circles signed at that time became the basis for the long-run Polish-Russian cooperation, including the organization of conferences and symposia, research, and publications.

Compared to the conference of 2012 that covered the period from the Middle Ages to the pre-

sent day, the scope of the symposium in Toruń was limited to a narrow range of art, however, a very important one for the cultures of the two countries, grown outside their territories – in international art colonies and in political exile.

The similarities of the fortunes of many Polish and Russian émigré artists, as well as that of their work, often so different from what would be recognized in the countries they came from, today offer art historians of both nations opportunities for joint research and new interpretations of national cultures in their European or global dimension.

The volume is divided into five sections, covering the work of the artists in Rome in the 19th century (I), in Paris in the 19th and 20th century (II), in other European and American milieux (III). The part dedicated to the work of Poles in Russia and Russians in Poland (IV) differs in character. The final part (V) refers to artists in exile after World War II.